

© Головацький А. С., Палапа В. Й., Попович Ф. А., Калинюк І. Г., 2009

УДК 6.12.017.1:576.31:611.42

ОСОБЛИВОСТІ ЦИТОАРХІТЕКТОНІКИ ЛІМФОЇДНИХ ВУЗЛИКІВ СЛИЗОВОЇ ОБОЛОНКИ ШЛУНКА ЛЮДЕЙ СТАРЕЧОГО ВІКУ

Головацький А.С., Палапа В.Й., Попович Ф.А., Калинюк І.Г.

Ужгородський національний університет, медичний факультет, кафедра анатомії людини та гістології, м. Ужгород

РЕЗЮМЕ: досліджено щільність клітин імунного ряду (малих, середніх і великих лімфоцитів, плазмоцитів, макрофагів) та тканинних базofilів лімфоїдних вузликів власної пластинки слизової оболонки різних частин шлунка людей старечого віку.

Ключові слова: шлунок, лімфоїдні вузлики, лімфоїдні клітини, щільність, вікові зміни

Вступ. Слизові оболонки, розміщуючись на межі зовнішнього і внутрішнього середовищ організму, виконують роль бар'єрних структур, які беруть активну участь у забезпеченні гомеостазу організму, в тому числі імунного. У їх складі містяться лімфоїдні структури, які забезпечують цей гомеостаз [4, 6-9, 11], перешкоджаючи проникненню в організм антигенів. У шлунку ці важливі структури містяться в основному у власній пластинці слизової оболонки у вигляді дифузно розміщених клітин імунного ряду і лімфоїдних вузликів, що складаються з імунокомпетентних клітин [6, 9-11, 14, 16, 17]. Лімфоїдні вузлики мають різну величину і форму, в основному круглу або овальну, найчастіше містять світлий центр, оточений темною зоною з малих лімфоцитів. Лімфоїдні вузлики в процесі формування проходять етап лімфоїдних передвузликів, які відрізняються від останніх нечіткими контурами, вони непомітно переходять в оточуючу дифузну лімфоїдну тканину. У власній пластинці слизової оболонки шлунка лімфоїдні вузлики розміщуються переважно у глибоких її ділянках. Лімфоїдні вузлики як диференційовані структури відіграють головну роль у забезпеченні захисних реакцій організму на проникнення в нього антигенів через шлунково-кишковий тракт. У людей старечого віку виникає ряд патологій, пов'язаних із ослабленням імунних реакцій організму, зокрема розвиток злоякісних пухлин. Окрім того, у старечому віці також відбуваються вікові зміни, які проявляються, зокрема, наростаючими дегенеративними процесами у слизовій оболонці шлунка. Ці процеси торкаються змін не тільки щільності лімфоїдних вузликів, але й щільності клітин, що входять до їх складу [15]. Це зумовило мету нашого дослідження.

Мета дослідження – визначити щільність клітинних елементів лімфоїдних вузликів слизової оболонки шлунка у людей старечого віку і порівняти ці параметри з аналогічними показниками осіб похилого віку.

Матеріал та методи дослідження. Досліджено по 10 шлунків людей старечого і похилого віку, які загинули випадково. Фрагменти стінки шлунка

забирали із різних його ділянок: кардіальної і воратарної частин, дна та тіла. Матеріал фіксували у 10% нейтральному формаліні і заливали в парафінові блоки. Гістологічні зрізи товщиною 5-7 мкм фарбували азур-ІІ-еозином і вивчали під світловим мікроскопом МБИ-3 при загальному збільшенні $\times 1350$. Підраховували щільність клітин імунного ряду (малих, середніх та великих лімфоцитів, плазмоцитів, макрофагів) та тканинних базofilів на площі 289 мкм^2 за допомогою морфометричної сітки № 3/16 Стефанова С. Б. [12]. У групі малих і середніх лімфоцитів визначали "темні" та "світлі" форми (у залежності від співвідношення гетерохроматину та еухроматину у складі їхніх ядер), а також коефіцієнти відношення "світлих" форм до "темних" малих і середніх лімфоцитів, відповідно $K_{\text{мл}}$ і $K_{\text{сл}}$.

Цифрові величини морфометричних параметрів представлені вибірковими середніми (M) з довірчим інтервалом ($\pm L$) для рівня достовірності $P = 95\%$ за Стьюдентом. Довірчий інтервал визначали за Стрелковим Р.Е. [13].

Результати дослідження та їх обговорення. Нами встановлено, що найчастіше лімфоїдні вузлики у власній пластинці слизової оболонки шлунка розташовані між шлунковими залозами (рис. 1). Виявлена відмінність щільності клітин лімфоїдних вузликів слизової оболонки шлунка людей старечого віку у різних його частинах (табл. 1).

Лімфоїдні вузлики слизової оболонки шлунка людей старечого віку складаються в основному з малих "темних" лімфоцитів, кількість яких від загальної кількості клітин у різних частинах шлунка коливається в незначних межах від 77,4% до 79,7%.

Серед малих лімфоцитів значно переважають їхні "темні" форми, щільність яких на площі 289 мкм^2 у різних частинах шлунка коливається в незначних межах: від $7,05 \pm 0,33$ у дні до $6,57 \pm 0,80$ у тілі. У порівнянні з людьми похилого віку, цей показник (табл. 2) у дні, воратарній частині й тілі шлунка дещо нижчий, а в кардіальній частині, навпаки, дещо вищий.

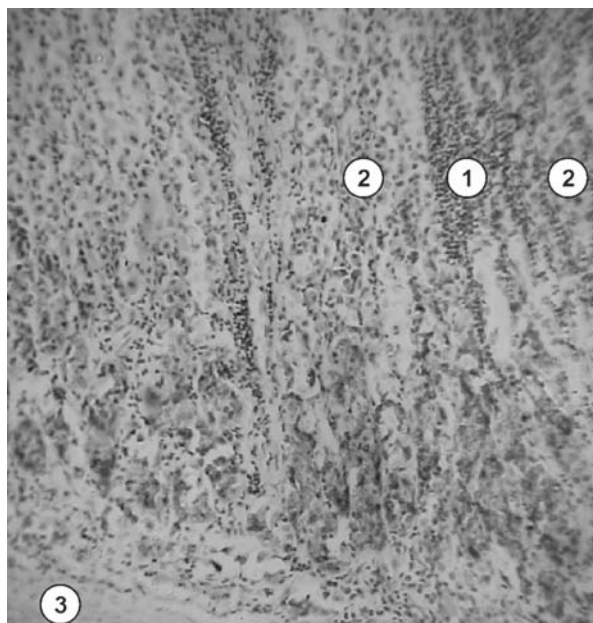

Рис. 1. Фрагмент слизової оболонки шлунка 87-річного чоловіка. Лімфоїдний вузлик (1) у власній пластинці слизової оболонки шлунка розміщений між шлунковими залозами (2); 3 – м’язова пластинка слизової оболонки. Забарвлення: азур II-еозин. Зб.: об. х 20, ок. х 10.

Таблиця 1

Щільність клітин лімфоїдних вузликів слизової оболонки шлунка людей старечого віку

Типи клітин	Частини шлунка, кількість клітин на площі 289 мкм ² , М±L			
	Кардіальна частина	Дно	Тіло	Воротарна частина
Малі „темні“ лімфоцити	6,61 ± 0,66	7,05 ± 0,33	6,57 ± 0,80	6,93 ± 0,11
Малі „світлі“ лімфоцити	0,35 ± 0,26	0,29 ± 0,11	0,39 ± 0,11	0,24 ± 0,18
Кмл	0,05	0,04	0,06	0,03
Середні „темні“ лімфоцити	0,24 ± 0,15	0,13 ± 0,15	0,08 ± 0,03	0,16 ± 0,04
Середні „світлі“ лімфоцити	0,21 ± 0,08	0,17 ± 0,18	0,20 ± 0,18	0,19 ± 0,15
Ксл	0,88	2,08	2,50	1,19
Великі лімфоцити	0,25 ± 0,22	0,25 ± 0,15	0,32 ± 0,15	0,24 ± 0,11
Плазмоцити	0,49 ± 0,15	0,47 ± 0,18	0,40 ± 0,22	0,41 ± 0,18
Макрофаги	0,52 ± 0,26	0,45 ± 0,19	0,36 ± 0,18	0,43 ± 0,33
Тканинні базофіли	0,32 ± 0,11	0,43 ± 0,22	0,47 ± 0,18	0,40 ± 0,22

Таблиця 2

Щільність клітин лімфоїдних вузликів слизової оболонки шлунка людей похилого віку

Типи клітин	Частини шлунка, кількість клітин на площі 289 мкм ² , М±L			
	Кардіальна частина	Дно	Тіло	Воротарна частина
Малі „темні“ лімфоцити	6,17 ± 0,66	7,27 ± 0,63	8,25 ± 0,66	7,09 ± 0,04
Малі „світлі“ лімфоцити	0,49 ± 0,36	0,56 ± 0,22	0,36 ± 0,15	0,39 ± 0,18
Кмл		0,080,08	0,04	0,06
Середні „темні“ лімфоцити	0,21 ± 0,14	0,24 ± 0,19	0,21 ± 0,14	0,13 ± 0,11
Середні „світлі“ лімфоцити	0,24 ± 0,15	0,24 ± 0,15	0,23 ± 0,11	0,21 ± 0,11
Ксл		1,141,00	1,10	1,62
Великі лімфоцити	0,21 ± 0,11	0,33 ± 0,19	0,16 ± 0,04	0,14 ± 0,04
Плазмоцити	0,45 ± 0,22	0,48 ± 0,15	0,60 ± 0,29	0,40 ± 0,11
Макрофаги	0,39 ± 0,11	0,72 ± 0,15	0,36 ± 0,22	0,25 ± 0,22
Тканинні базофіли	0,48 ± 0,15	0,43 ± 0,22	0,63 ± 0,18	0,36 ± 0,22

“Світлих” форм малих лімфоцитів у лімфоїдних вузликах шлунка людей старечого віку відносно мало, але дещо менше, ніж у похилому віці (див. табл. 2). Їхня кількість коливається в межах від 4,4% у тілі шлунка до 2,7% у його воротарній частині. Закономірність розподілу “світлих” форм малих лімфоцитів у різних частинах шлунка є відмінною до розподілу їхніх “темних” форм. Так, найщільніше вони розміщені у тілі шлунка – $0,39 \pm 0,11$, дещо менше їх у кардіальній частині – $0,35 \pm 0,26$. Значно менше цих клітинних форм виявлено у дні шлунка ($0,29 \pm 0,11$) і його воротарній частині ($0,24 \pm 0,18$). Отже, щільність “світлих” і “темних” форм малих лімфоцитів лімфоїдних вузликів у людей старечого віку зменшується.

$K_{мл}$ – показник відношення “темних” форм до “світлих”, який характеризує рівень функціональної активності лімфоцитів [5], є найвищим у тілі шлунка – 0,06 (табл. 3). У інших частинах шлунка цей показник поступово зменшується, починаючи із кардіальної частини, де він становить 0,05, у дні він

дорівнює 0,04, а в воротарній частині – всього 0,03. Отже, найактивнішими є малі лімфоцити у тілі і кардіальній частині шлунка, а найменш активними – у воротарній його частині. Важливо відзначити, що, за даними Степанова С.П. і Сапіна М.Р. [10, 11], у цій частині шлунка щільність лімфоїдних вузликів на одиниці площі найвища. Якщо кількість малих лімфоцитів у лімфоїдних вузликах усіх частин шлунка людей старечого віку коливається в межах 77,4 – 79,7%, то середніх лімфоцитів значно менше – всього 3,2–5,0 %, причому “світлих” форм більше, ніж “темних” форм у 1,4 разу (відповідно 1,7% і 2,4%). Привертає увагу той факт, що щільність “темних” форм середніх лімфоцитів найвища у тій частині шлунка, де малих лімфоцитів найменше – у кардіальній частині ($0,24 \pm 0,15$). У інших частинах шлунка розподіл цих клітин подібний до малих лімфоцитів і характеризується стабільними показниками. Якщо у воротарній частині шлунка щільність цих клітин становить $0,16 \pm 0,04$, то у тілі шлунка він зменшується до $0,08 \pm 0,03$.

Таблиця 3

Коефіцієнт відношення “світлих” форм малих і середніх лімфоцитів до їх “темних” форм ($K_{мл}$ і $K_{сл}$) у лімфоїдних вузликах слизової оболонки шлунка людей старечого і похилого віку

Частини шлунка	Особи старечого віку		Особи похилого віку	
	$K_{мл}$	$K_{сл}$	$K_{мл}$	$K_{сл}$
Дно	0,04	2,08	0,08	1,00
Кардіальна частина	0,05	0,88	0,04	1,14
Тіло	0,06	2,50	0,04	1,10
Воротарна частина	0,03	1,19	0,06	1,62

Щільність “світлих” форм середніх лімфоцитів у дні шлунка, де “темних” форм порівняно мало, найбільша – $0,27 \pm 0,18$. У інших його частинах цей показник менший. Показники щільності обох форм середніх лімфоцитів у людей старечого віку у порівнянні з особами похилого віку дещо нижчі: для “темних” форм – у 1,3 разу; для “світлих” – майже однакові, але тенденція до їхнього зниження все ж помітна. Найбільша щільність “світлих” форм середніх лімфоцитів у лімфоїдних вузликах слизової оболонки шлунка людей обох вікових груп спостерігається у його дні і кардіальній частині. Найбільша щільність “темних” форм середніх лімфоцитів виявлена у людей старечого віку у кардіальній частині шлунка, а у осіб похилого віку – у дні шлунка.

Функціональна активність середніх лімфоцитів найвища у тілі і дні шлунка, де коефіцієнт відношення “світлих” форм до “темних” ($K_{сл}$) становить відповідно 2,50 і 2,08, у воротарній частині він зменшується до 1,19, а у кардіальній найменший – 0,88.

Таким чином, у старечому віці спостерігається зростання показника $K_{сл}$ у дні і тілі шлунка відповідно у 2 і 2,3 разу. У кардіальній і воротарній частинах шлунка показник $K_{сл}$ у людей старечого віку, навпаки, нижчий, ніж у людей похилого віку.

Великих лімфоцитів, які є проміжною стадією диференціації малих і середніх лімфоцитів [1-3] у

лімфоїдних вузликах слизової оболонки різних відділів шлунка дуже мало, всього 2,7-3,5% від загальної кількості клітин. Найбільша щільність цих клітин виявлена у тілі шлунка – $0,32 \pm 0,15$, у інших його частинах цей показник коливається в межах $0,24 \pm 0,11$ – $0,25 \pm 0,15$. У порівнянні із похилим віком, ці показники в середньому вищі в 1,3 разу.

Плазмоцитів – активних продуцентів імуноглобулінів [1] – також небагато, але дещо більше, ніж великих лімфоцитів. Кількість їх у різних частинах шлунка коливається в межах від 4,6% до 5,5%. Найбільше плазмоцитів виявлено у кардіальній частині шлунка, де їхня щільність становить $0,49 \pm 0,15$, а у інших його частинах цей показник дещо менший. Слід відзначити, що щільність плазмоцитів найвища у дні та тілі шлунка, де щільність лімфоцитів також найвища.

Показники щільності плазмоцитів у частинах шлунка людей старечого віку в основному збігаються з такими у осіб похилого віку, однак максимуми щільності спостерігається у різних частинах шлунка: у похилому віці – в тілі шлунка, а у старечому віці – у кардіальній його частині.

Макрофагів – клітин, за участю яких відбувається більшість імунних реакцій [15], – значно більше, ніж великих лімфоцитів, плазмоцитів і тканинних базофілів. Кількість макрофагів у різних частинах шлунка коливається в межах 4,1%-5,8%. Найбільша щіль-

ність макрофагів виявлена у кардіальній частині шлунка – $0,52 \pm 0,26$, а найменша їхня щільність спостерігається у тілі шлунка – $0,36 \pm 0,18$.

У осіб старечого віку помічено незначне зростання щільності макрофагів у порівнянні з людьми похилого віку. Це може бути пов'язано із посиленням у слизовій оболонці шлунка дегенеративних процесів [15].

Тканинних базофілів – модуляторів імунних реакцій короткого радіуса дії [15] – також мало, їхня кількість не перевищує $5,3-3,6\%$. Найменше тканинних базофілів виявлено у людей старечого віку в кардіальній частині шлунка – $0,32 \pm 0,11$. У інших частинах шлунка щільність цих клітин коливається в межах від $0,47 \pm 0,18$ у його тілі до $0,40 \pm 0,22$ у воротарній частині. У порівнянні з людьми похилого віку ці показники майже збігаються. Слід також визначити, що у обох вікових групах максимальна щільність тканинних базофілів спостерігається у тілі шлунка.

Висновки. 1. У людей старечого віку лімфоїдні вузлики слизової оболонки шлунка складаються в основному з малих лімфоцитів, $77,4-79,76\%$ з яких представлені їхніми “темними” формами, але щільність малих лімфоцитів нижча, ніж у осіб похилого

віку. Середніх лімфоцитів значно менше, ніж малих, всього $3,2-5,0\%$. У порівнянні з людьми похилого віку, щільність “темних” форм зменшується у 1,3 разу, а “світлих” практично не змінюється. Щільність великих лімфоцитів у різних частинах шлунка вища у 1,3 разу, а у воротарній – у 2 рази у порівнянні з їхньою щільністю у осіб похилого віку.

2. Щільність плазмочитів у лімфоїдних вузликах слизової оболонки шлунка людей похилого і старечого віку у різних частинах шлунка майже однакова. Але у осіб старечого віку їхня щільність зменшується у тілі шлунка у 1,5 разу.

3. У людей похилого віку в лімфоїдних вузликах слизової оболонки шлунка щільність макрофагів вища, ніж у осіб похилого віку в кардіальній частині шлунка у 1,3 разу, у воротарній – у 1,7 разу; у його дні вона нижча у 1,6 разу. Максимум щільності цих клітин у старечому віці спостерігається у кардіальній частині, у похилому – у дні шлунка.

Тканинних базофілів у лімфоїдних вузликах слизової оболонки шлунка людей старечого віку дещо менше, ніж у осіб похилого віку, але максимум щільності цих клітин спостерігається у дні шлунка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аминова Г.Г. Лимфоидные структуры и их клеточный состав в слепой кишке у детей 1-3 лет (раннее детство) / Г.Г. Аминова // Морфология. – 2001. – Т.119, вып. 1. – С. 51-54.
2. Аминова Г.Г. Клеточный состав слизистой оболочки кишки у детей / Г.Г. Аминова // Морфология. – 2001. – Т.119, вып. 2. – С. 60-63.
3. Аминова Г.Г. Цитоархитектоника лимфоидной ткани, ассоциированной со стенкой слепой кишки у человека в подростковом возрасте / Г.Г. Аминова // Морфология. – 2002. – Т. 122, вып. 4. – С. 53-55.
4. Березина Е.В. Лимфоидная ткань в стенках желудка при гиподинамии / Е.В. Березина, Л. М. Ерофеева, И.Б. Краснов // Морфология. – 2008. – Т.133, вып. 4. – С. 55.
5. Головацкий А.С. Уровень активации хроматина и содержания РНК в лимфоцитах подколенных лимфатических узлов собак в норме и при антигенном воздействии / А.С. Головацкий // Арх. анат., гистол. и эмбриол. – 1990. – Т.98, вып. 3. – С. 61-66.
6. Головацкий А.С. Особливості цитоархітектоніки лімфоїдних вузликів шлунка людини у новонароджених / А.С. Головацький, В.Й. Палапа // Науковий вісник Ужгородського університету, серія “Медицина”. – 1995. – Вип. 2. – С. 34-39.
7. Морфология лимфоидных структур стенки толстой кишки при ее свище / [В.А. Головнев, Н.В. Горлов и др] // Морфология. – 2008. – Т.133, вып. 3. – С. 34.
8. Гусейнова С.Т. Анатомия одиночных лимфоидных узелков тонкой кишки при дегидратации / С.Т. Гусейнова // Морфология. – 2008. – Т.133, вып. 4. – С. 65.
9. Зуфаров К. А. Органы иммунной системы (структурные и функциональные аспекты) / К.А. Зуфаров, К.Р. Тухтаев // Ташкент: Фан. УзССР, 1997. – 184 с.
10. Сапин М.Р. Иммунные структуры пищеварительной системы / М.Р. Сапин. – М.: Медицина, 1987. – 218 с.
11. Сапин М.Р. Иммунная система человека / М.Р. Сапин, Л.Е. Этинген. – М.: Медицина, 1996. – 302 с.
12. Стефанов С.Б. Сравнение морфометрических результатов по отношению кумулянт / С.Р. Стефанов // Арх.анат.гистол. и эмбриол., 1982. – Т. 82, вып. 3. – С. 91-94.
13. Стрелков Р.Е. Экспресс-метод статистической обработки экспериментальных и клинических данных / Р.Б. Стрелков. – М.: Изд. 3-го Московского мединститута, 1986. – 36 с.
14. Тимофеева М.О. Структурно-функциональные особенности строения лимфоидных образований крыс при действии эмоционального стресса / М.О. Тимофеева // Морфология. – 2008. – Т.133, вып. 4. – С. 96.
15. Успенский В.М. Функциональная морфология слизистой оболочки желудка / В.М. Успенский. – Л.: Наука, 1986. – 291 с.
16. Швецов Э.В. Клеточный состав лимфоидных образований слизистой оболочки желудка крыс при геморрагическом инсульте / Э.В. Швецов, Е.В. Коплик, Е.Е. Никифорова // Морфология. – 2008. – Т.133, вып. 4. – С. 105.
17. Lymphatic system: morphofunctional considerations / G. Sallustio, C. Giangregorio, L. Cannas [et. al.] // Rays. – 2000. – Vol. 25, № 3-4. – P. – 129-137.

SUMMARY

THE CYTOARCHITECTURA OF LYMPHOID NODULES IN THE GASTRIC MUCOID MEMBRANA IN THE STOMACH OF THE MAN OF OLD AGE

Holovatsky A.S., Palapa V.Y., Popovich F.A., Kalynyuk I.G.

The density of lymphoid cells and basophilic granulocytes in the lymphoid nodules of gastric mucoid membrane of the man old age.

Key words: gaster, lymphoid nodules, lymphoid cells, density, age change